

U klasifikaciji možemo govoriti o sistemima i podsistemima, ali valja znati da svaki podsistem funkcionira kao potpun sistem. Nije *podsystem* manje *sistem* zato što je *pod*. Prema tome, i hrvatski je jezik, kad se ostvaruje, potpun [je] i normalan jezični sistem.“⁸

Da sažmem osnovno. Od Brozovićevih riječi 1965. u Sarajevu do Moguševih 1990. u Tovarniku hrvatski se jezikoslovci u bitnom slažu: hrvatski je jezik poseban jezik i razlikuje se po osebnom ustroju kakav nema ni jedan drugi na svijetu.

To je ona os oko koje se sve vrti i koja nije dopustila da zalutamo u neke stranputice na koje su nas navodile razna teoretska mišljenja, političke prilike i vrijeme u koje se njegov život zbivao.

Hrvatski jezik u slobodnoj Hrvatskoj

August Kovačec

Prvo bih htio reći da naslov kakav nam je posljednjih dana poslan – Hrvatski jezik u slobodnoj Hrvatskoj – zvuči vrlo optimistički i s puno vjere u budućnost pa sam ja onu novozavjetnu uzrečicu „Ex oriente lux“ („S istoka /dolazi/ svjetlo“) u najboljoj želji preinačio u „Ex oriente Croatiae lux“ („Svjetlo dolazi s istoka Hrvatske“) gdje, kao što se vidi, ljudi koji su najviše pretrpjeli u Domovinskom ratu imaju možda i najviše vjere u budućnost i Hrvatske i hrvatskoga jezika, najviše samopouzdanja i vjere u vlastite snage.

S pravom se, međutim, može postaviti pitanje koliko je hrvatskim državnim vlastima do hrvatskoga jezika stalo i koliko je uopće Hrvatska danas slobodna. Odgovori na ta dva pitanja vrlo su dvojbeni, možda čak i grubi. S jedne strane, do sada je svaki pokušaj uređivanja jezika i jezičnih normi umjesto dogovornoga i koordiniranoga djelovanja institucija redovito dovodio do sukoba među pojedincima i skupinama, tj. takav je pokušaj redovito završavao u košari za stari papir državne birokracije, odnosno u njezinoj kanti za smeće. S druge strane, pitanje je kako se o slobodi i samostalnosti može govoriti u zemlji u kojoj je sve nacionalno blago stavljeno na prodaju pa se ne ćemo morati čuditi ako jednoga dana netko predloži da se hrvatski jezik privatizira i proda za jednu kunu, slično kao što se kriomice pokušava s hrvatskim vodama i hrvatskim šumama. Za sada je na redu samo rasprodaja visoke izobrazbe, sveučilišta i znanstvenih instituta.

U zemljama koje slove kao normalne redovito se vodi određena pozitivna politika prema jeziku ili jezicima te države, bila ta politika ocjenjivana kao dobra ili kao loša. Kada se o jeziku postignu načelni dogovori, profesionalcima se prepušta pro-

⁸ Hrvatska revija, god. 41., br. 1. – 2., 1991., str. 230.

vođenje u djelo tih dogovora, a da se pritom ne vodi računa što o tom misle genijalni pojedinci ili pak neupućeni marginalci, odnosno što o tom misle naši susjedi ili pak države članice Europske Unije. Slovacima zbog jezične politike prigovaraju ovi ili oni slavisti, ovi ili oni pojedinci u samoj Slovačkoj, ali iza provođenja jezične politike stoji čvrsto Slovačka Država. Vlasti Republike Hrvatske – neovisne i međunarodno priznate – nisu jednom pokazale otvoren prijezir prema jezikoslovnoj struci i cinički minirale ono malo pokušaja sređivanja jezičnoga stanja (/kaosa) koliko ih je i bilo.

Tako su voljom državnih moćnika i rezultati dugotrajnih i pomno vođenih razgovora i dogovora u „Vijeću za normu hrvatskoga jezika“ (dogovori su postignuti uglavnom konsenzusom, rjeđe većinom glasova) stavljeni na internet, a on doista nikoga ne obvezuje pa svatko i dalje vodi svoje privatne, stranačke ili klanovske jezične politike kako ga volja. Ne treba se čuditi, takva se politika vodi prema Domovinskomu ratu i prema braniteljima, prema hrvatskim granicama i ZERP-u, prema pravima radnika itd.

Cijelomu bi se pitanju moglo pristupiti i sa stajališta „što bi bilo da je bilo“. Da je Hrvatska kojim slučajem od 13. stoljeća imala jedno ili dva sveučilišta na kojima bi se, recimo, umjesto latinskoga već od 16. st. bio počeo rabiti i hrvatski jezik, da je do prije kojega desetljeća Hrvatska, jednako tako kojim slučajem, vladala kolonijalnim carstvom od kojih stotinjak milijuna ljudi, njezin bi se standardni jezik bio razvijao potihom, neprimjetno, tako reći po unutarnjoj inerciji, pa bi jezikoslovcima danas ostalo samo retuširanje rezultata toga razvoja. Nažalost, ništa od toga u realnosti nije bilo, realnosti su bile daleko grublje i nepovoljnije, životarili smo kao malobrojan narod, politički rascjepkan, koji se neprestano morao boriti za goli opstanak.

Nakon nekoliko stoljeća mukotrpnoga preživljavanja, prevlasti i razvoja hrvatskih regionalnih pisanih jezika, od početka 19. stoljeća jezičnu su nam kapu nastojali krojiti (pa dobro i krojili), uvijek u svojem a ne u našem interesu, drugi, najprije bečke dvorske kancelarije i carske službe. Treba se samo sjetiti da je vrlo inteligentni i vrlo obrazovani Jernej Kopitar bio bečki dvorski službenik. I kada je propao pokušaj zajedničke terminologije (slovensko-hrvatsko-srpske) sredinom 19. st., austrijske vlasti nisu odustale od „zajedničkoga jezika“ koji bi olakšao Drang nach Osten. Zatim je na pozornicu i iza kulisa nastupila bezobzirna ideologija Garašani-nova „Načertanija“, pa podmukli khuenovski sustav podmetanja i podmićivanja, a u svemu je tom važnu ulogu odigrala politička naiva hrvatskih preporodnih političkih i kulturnih elita, njihove tlapnje o bratskoj južnoslovenskoj (potonjoj jugoslavenskoj) uzajamnosti i slijepoj, bezgraničnoj vjeri u našu braću, te u to da se od braće može očekivati samo dobro. Možda je i bilo onih koji su rezonirali „mi možda jesmo braća, al' nam kese nisu sestre“, no njihov je glas uvijek bio nadvladan. Pod Khuenom je nadvladala politika jezičnoga unijaćenja.

Iako su mnogi pripadnici hrvatskih političkih elita doista iskreno žudili za „ujedinjenjem sa svojom južnoslovenskom braćom“, nije trebalo dugo čekati kako bi se

pokazalo da je srbijanska politika srpsko-hrvatsko-slovenačkoga jezika bila samo grublja i primitivnija varijanta austrijske i mađaronske politike prema hrvatskomu jeziku (odnosno hrvatskomu ili srpskomu ili srpsko-hrvatskomu). Jedino je korisnik hrvatske štete ovaj put bio drugi, iz drugoga regiona, kako se danas kaže. Drugim riječima, cijelo stoljeće jezična se politika nije mijenjala, ona je uvijek bila u interesu stranih središta moći a ne u interesu hrvatskoga naroda, jedino se mijenjalo središte u čijem se interesu ona vodi. Karađorđevićevska jezična politika nastavila se, nakon kratkoga prekida, voditi i u socijalističkoj Jugoslaviji samo s drugačijom političkom retorikom i frazeologijom. Svi mi to rado zaboravljamo, posebno pak to rado zaboravlja naša Hrvatska Država, neovisna i međunarodno priznata, kako joj se tepa.

Unutar čestih napada na hrvatski jezik i samostalnu hrvatsku jezičnu politiku htio bih upozoriti na izraz i pojam jezični purizam. Pojam purizma vrlo se rado i gotovo sustavno prišiva Hrvatima kao nekakvo upravo prirođeno zlo, koje je svojstveno hrvatskomu narodu. Tko nam to prišiva? Upravo oni koji su ranije svoj jezik nemilice očistili od svega što im se nije sviđalo. U 17. st., približno do 1730. – 1750. Francuzi su, prema kriterijima koje su sami odabrali, očistili jezik od svega što im nije bilo po volji. U nekoliko navrata slično su od 16. st. postupili i Talijani, pa onda ponovno u 19. st. Radikalno puristički, Nijemci su uredili jezik u 18. st. (i naravno, ni Talijani ni Nijemci ne bez razloga). U obrani svojega jezičnoga identiteta to su, posebno u 19. st., činili svi porobljeni (ili polusamostalni) narodi srednje Europe, nerijetko po njemačkom uzoru, kao Česi, Slovaci, Slovenci pa i Mađari (koji su sad bili gospodari, sad pak u podređenom položaju). Hrvati su i u jeziku dio te i takve srednje Europe, ni bolji ni gori od drugih. Nijednomu se od spomenutih naroda, osim Hrvatima, ne prišiva zbog „purizma“ ni nacionalizam, ni šovinizam, ni netolerancija, ni govor mržnje i sl. Drugi su temeljito i nesmetano „čistili“ svoj jezik po nekom kriteriju koji je njima odgovarao (a i zašto bi za to od nekoga drugoga morali tražiti dopuštenje), a Hrvatima se, kada inzistiraju na ovom ili onom obliku, na ovoj ili onoj riječi, takvo što zamjera gotovo kao smrtni grijeh. A moramo upamtiti da i ne može biti jezičnoga normiranja i vođenja jezične politike ako se ne smije ili ne može reći, ili propisati, da je ovo bolje od onoga, ili da se ovo preporučuje a ono drugo bolje je ne rabiti. Za svaki pokušaj uređivanja jezika u Hrvatskoj izvlači se iz ropotarnice propalih totalitarnih režima (ali uvijek u ime „slobodarske Europe“ i demokracije) kao skrajnji argument prišivak „nacionalizam“, „šovinizam“, „netolerancija“, „govor mržnje“. Čine to redovito upravo oni koji ne skrivaju svoj protuhrvatski nacionalizam, šovinizam, netoleranciju, govor mržnje, a ti današnji „proroci demokracije“ do prije kojega desetljeća bili su prokazivači koji su lažnim svjedočenjem nedužne ljude slali na robiju.

Nisu političari Banovine Hrvatske ni predstavnici ZAVNOH-a (pa jednako tako ni AVNOJ-a) bili ni zadržati hrvatski nacionalisti, niti su svoje odluke donosili bez poznavanja bolnih činjenica nedavne hrvatske jezične povijesti, kada su smatrali

da svojim odlukama moraju izrijeckom zaštititi hrvatski jezik i njegovu posebnost, a hrvatski jezik do g. 1960., barem službeno, i ostao je poseban i samostalan. U slobodnoj, neovisnoj i međunarodno priznatoj Republici Hrvatskoj može se nesmetano negirati ne samo posebnost i opstojnost hrvatskoga jezika nego čak i pravo Hrvata da svoj jezik (kako privatno tako i u znanosti) nazivaju svojim nacionalnim imenom.

Bez obzira na to što na jezik vijesti NovéTV nema ozbiljnijih zamjerki, u ostatku programa i Nova TV i RTL (što li će raditi AlJazeera!) nameću hrvatskomu slušateljstvu onaj tip jezika koji je dostupan svakomu, ako to želi, na nizu nehrvatskih kanala. Je li to slučajno ili je to dugoročno planirana jezična politika? Je li to varijanta one politike Haga i Carle del Ponte koja je najprije u Hagu nametnula BCS-Language ili BKS-Sprache, a sada se taj tip popularizira u cijeloj samozvano demokratskoj Europi, opet se ondje poučava na sveučilištima (nerijetko uz novčanu potporu hrvatskih ministarstava)? Kada se danas spominje kakva skrb o hrvatskom jeziku, to odmah navlači bijes neoliberala, anarholiberala, tzv. ljevičara i stvarnih jugonostalgičara. Nema bolje hrane za hrvatski nacionalizam (s razlogom)!

Ako je već „Zakon o hrvatskom jeziku“ bio nespretno sročén (ili su ga, u dogovoru s nekim iz vlasti, obezvrijedili i eliminirali podobni i poslušni „stručnjaci“), vjerojatno će uskoro biti nužno u Hrvatskoj donijeti „Zakon o zaštiti engleskoga jezika“, nemuštog engleskoga jezika, kakvim se danas predaje na mnogim (uglavnom „privatnim“) visokoškolskim institucijama u Hrvatskoj. Ni tu od drugih ništa nismo uspjeli naučiti. Osobito tehničke struke u skandinavskim zemljama nerijetko su se predavale na engleskom (Skandinavci redovito solidno barataju engleskim), ali se istom nedavno ustanovilo da mnogi norveški, švedski, danski stručnjaci vrlo slabo poznaju znanstvenu terminologiju svoje matične struke na svojem materinskom jeziku.

Ako Hrvatska već jest slobodna, kako se to tvrdi, onda bi to značilo da su hrvatske vlasti dužne osigurati djelotvorne dogovore u eksplicitnoj jezičnoj politici, dužne su imenovati institucije koje će o provedbi voditi računa i osigurati da se takvi dogovori djelotvorno primjenjuju, ali jednako tako da u njegovanju hrvatskoga jezika nije mjerodavan kriterij samo mehaničko pojavljivanje ove ili one značajke u korpusu tekstova, nego i sve ono što kvalificirani stručnjaci smatraju da je u skladu s hrvatskom jezičnom tradicijom i općim ustrojem hrvatskoga jezika. Ako se zadržimo samo na pravopisu, osim dviju krajnosti koje zbog izvanjezičnih razloga treba isključiti (pravopis NDH i diktat Novosadskoga „dogovora“), sva druga rješenja do kojih bi se došlo dogovorom bila bi danas prihvatljiva. No čini se da naša država potiče dogovore koji se, kada se postignu, i ne će provoditi.

Nemojmo očekivati da će hrvatske jezične probleme na naše zadovoljstvo riješiti Europska Unija, ni da će to mjesto nas učiniti naši regionalni susjedi i partneri (s kojima ionako imamo iskustva). Na tom poslu sami moramo dokazati svoju zrelost i svoju sposobnost.